

‘Η άλληλογραφία μου μέ τόν Νίκο Καχτίτση

Il n' est action ou imagination où je ne le trouve à dire, comme si eût-il bien fait à moi. Car, de même qu' il me surpassait d' une distance infinie en toute autre suffisance et vertu, aussi faisai- il au devoir de l' amitié.

MONTAIGNE: De l' amitié

“Όλη ή δυστυχία στή ζωή μου – χωρίς νά θέλω μ' αυτό νά παραπονεθώ, άπλώς κάνω μιά διδακτική διαπίστωση – προέρχεται, άν θέλετε, άπό τά γράμματα καί άπό τή δυνατότητα τής άλληλογραφίας». ‘Ο Νίκος Καχτίτσης πού στά έργα του Φράντς Κάφκα έβρισκε τό καλύτερο πρότυπο τών λογοτεχνικών του αναζητήσεων καί πού τόν ανακαλούσε πάντα μέ φρενίτιδα θαυμασμού, είμαι βέβαιος ότι θά σάθηκε πολλές φορές σ' αυτή τή φράση άπό τά Γράμματα στή Μιλένα.

‘Η άλληλογραφία του τόν βασάνιζε μέρα καί νύχτα. Πρίν άπ' όλα ήταν ή ανάγκη, ‘ίσως κι' ό φόβος νά μή ξεκόψει άπό τίς ρίζες του, μετά τή φυγή του άπό τήν Έλλάδα σέ τόπους τόσο μακρινούς. Οί φίλοι καί ή Λογοτεχνία συντηρούν αυτή τήν ανάγκη γιά χρόνια.

Ποιοί οί φίλοι γιά τόν Καχτίτση, είναι μιά άλλη υπόθεση πού πάει σέ πολύ βάθος. Έκείνο πού θέλω νά πώ μονάχα έδώ είναι ή άγωνία καί τό πάθος του γιά έκφραση, όπως τά έζησα στά γράμματα πού μου έστειλε μέσα σέ δεκάξι χρόνια (1951 - 1967), τό πιό δημιουργικά τής ζωής του.

Νομίζω ότι τά περισσότερα άπό αυτά, τόν άπελευθέρωναν άπό λογοτεχνικούς τρόπους, εκείνους κυρίως πού συνηθίσαμε νά τούς λέμε «μοντέρνους» καί πού όσο πιό προσεχτικά τούς άνίχνευε τόσο καί τούς άπόφευγε.

Πιστεύω, μου γράφει τόν ‘Ιούνιο του 1960, *ότι ό λυτρωμός θά έρθει, άν στραφοΰμε στους κλασσικούς τούς όποιους λατρεύω. ‘Όποιος αγαπήσει τόν «Πελοποννησιακό Πόλεμο» του Θουκυδίδη, θά γίνει συγγραφέας.* Τό μυθιστόρημα λ.χ. τής Κυρίας Murasaki ή ή πρόζα του Thomas de Quincey τόν γοητεύουν κι' άπό τούς σύγχρονους ξεχωρίζει πάντα τόν Camus, ενώ θεωρεί άρνητική τήν επίδραση του Joyce στους νεώτερους Έυρωπαίους καί ‘Αμερικάνους πεζογράφους. Είχε κιόλας κατασταλάξει μέσα του ή πεποίθηση ότι ή λογοτεχνία πρέπει νά γράφεται πολύ δύσκολα καί νά διαβάζεται πολύ εύκολα.

... γιά μένα ή λογοτεχνία σταματάει στά 1924 περίπου μέ τούς Proust - Kafka., μου έξομολογείται άκόμη. Καί παρακάτω: *‘Ο Παπατζώνης μούχε γράψει ό-τι ακολουθώ τά ρεύματα τών καιρών, καί γράφω σύμφωνα μέ τό σύγχρονο πνεΰμα. Σ' αυτό, ή μόνη έξήγηση πού μπορεί νά δοθεί είναι ότι, οί καιροί μας είναι τόσο πικροί, καί τούς γενόμαστε αναπόφευκτα όλοι τό ίδιο.* Αύτά είναι μερικά μικρά δείγματα άπό τίς αντίδράσεις του στό σύγχρονο λογοτεχνικό κλίμα, καθώς παλεύει νά ξεκαθαρίσει εκείνο πού θεωρεί ουσιαστικό γιά τήν πρόοδο τής δικής του δουλειάς καί χωρίς νά πάψει ποτέ ν'

ἀμφιβάλλει γιά τήν ἀξία της.

Στά γράμματά του γυρεύει όλοένα μιά ένθάρρυνση γιά νά συνεχίσει. Συνάμα φροντίζει ώστε τά ίδια νά δίνουν μιά έντύπωση αντίστοιχη μέ τά κείμενά του. Νιώθεις διαβάζοντάς τα ότι πολλές φορές καταφεύγει σ' αυτά γιατί τόν βοηθάνε σάν άσκηση γραφής. Τότε είναι πού του άρέσει νά μου άφηγεϊται παράξενα περιστατικά τής ζωής του, πικρές έμπειρίες του από τήν ανθρώπινη σχέση, ένύπνια, φαρμακωμένες ήμέρες στήν ξενιτιά, μέ μόνιμο διάκοσμο τό βάθος ενός έρωτικού λαθύρινθου ή τό ύφάδι τών διαβολικών συμπτώσεων πού τόν κατατρέχουν. Άπομνημονεύοντας μέ λεπτομέρειες έκπληκτικής λάμψης καί δοκιμάζοντας μιάν άνεξάντλητη κλίμακα άποχρώσεων πάνω στή γλωσσική έκφραση.

Όστόσο έδινε τήν ψυχή του γιά νά γράψει μέ ακρίβεια μιά φράση, έτσι πού νά μέν αφήνει κανένα περιθώριο στόν παραλήπτη νά σκεφτεί τή λειτουργία της. Γιατί ό παραλήπτης γινόταν συνάμα καί «άναγνώστης» καί κριτής, πού όπωσδήποτε ή βαθύτερη σχέση του μέ τόν άποστολέα του επέτρεπε νά παρακολουθεϊ καί νά έλέγχει πιό εύκολα κάθε «όλίσθημα», άς πούμε, του δεύτερου. Κάποτε άποστολέας καί παραλήπτης ταυτίζονταν στό σημείο εκείνο πού άρχιζε νά μπαίνει ή ύποψία ότι οι λογοτεχνικός ικανότητες του ενός γίνονταν ίσως δεχτές από τόν άλλο μέ αρκετές επιφυλάξεις. Άν δηλαδή αυτά τά γράμματα πρόδιναν καί τήν παραμικρή πρόθεση γιά κάποια - έστω καί συγκαλυμμένη - «έπίδειξη λογοτεχνίας», τότε έχαναν φρεσκάδα καί ειλικρίνεια. κινδύνευαν νά καταντήσουν πληκτικά. Άπό δω καί πέρα ή επικοινωνία άγγιζε σ' ένα είδος δυστυχίας, λιγότερο φανταστικής από κείνη πού μπορεϊ νά ύποθέσει κανείς, καί πού τήν καθόριζε ή δυνατότητα αυτής τής άλληλογραφίας.

Δέν ξέρω τώρα άν γράμματα μιάς παρόμοιας «ήθικης» έχουν καί κάποια διδακτική χρησιμότητα. Όμως έχουν, χωρίς άμφιβολία, ουσιαστική σημασία γιά τή διαμόρφωση ενός ύφους όπως τό άναγνωρίζουμε στήν πρόζα του Καχτίση - από τίς καλύτερες πού δόθηκαν στή γλώσσα μας τά μεταπολεμικά χρόνια. Καί πολλά από αυτά τά δέχτηκα από τήν πρώτη στιγμή σάν άτόφια έργα τής τέχνης του, δόκιμα γιά δημοσίευση.

Γράφοντας γιά τό ύφος του Καχτίση ξαναθυμάμαι ένα γράμμα του Γιώργου Σεφέρη πού μου έστειλε δυό μέρες μετά τό θάνατο του φίλου μας. "Ήξερε ό Ποιητής τί στοιχίζει ό χαμός ενός άληθινού φίλου καί δε θέλει νά μέ παρηγορήσει. Έκφράζει μονάχα ό μάστορας τόν πόνο του γιά ένα άξιο τής συντεχνίας, πού έφυγε γιά πάντα. Τό αντίγραφο:

27.v.70

Άγαπητέ μου Γιώργη, από τόν Λουμιώτη έμαθα χτές θράδου τό θάνατο του Νίκου Καχτίση. Δέ βρισκω άλλη έξοδο στήν άναστάτωση πού αισθάνομαι παρά νά σου γράψω. Λίγη ώρα τώρα διάβαζα γραμμές από τό πρώτο του κείμενο. Εϊταν άσφαλώς μιά φυσιογνωμία καί εϊταν άνθρωπος μέ ύφος.*

Μέ συμπαθās πού σου γράφω έσένα αυτούς τούς κοινούς τόπους. Άλλά εϊσαι ό άνθρωπος πού μου μίλησε σωστότερα γι' αυτόν.

Όταν μέ τό καλό σε ιδοϋμε θα τά πούμε καλύτερα καί πιό ζεστά.

Γειά χαρά
Σεφέρης

*Υπογραμίζει ό ίδιος.

Συλλογίζομαι τώρα πώς οί δυό τους δέν είχαν ιδωθει ποτέ. Άλληλογραφοῦσαν ὅμως καί τό ἔμαθα ὅταν ξαφνικά ἓνα βράδυ ὁ Σεφέρης μου παραπονέθηκε καλόκαρδα πώς ὁ Καχτίσης τόν ἀδικεῖ μέ τό νά τοῦ γράφει «ὅτι κάνει ἀπαίσια γράμματα»*. Μά δέν παραξενεύτηκα γιατί ἤξερα ὅτι ὁ φίλος μου ἐπικοινωνοῦσε καί με ἄλλους σημαντικούς τῆς λογοτεχνίας μας. Καί τό ἐπεδίωκε πιά πολύ ἀπό τότε πού ἄρχισε νά δημοσιεύει τά ἔργα του. Εὔχομαι νά μή χαθεῖ κανένα ἀπό αὐτά τά γράμματα. Ἐάν ἡ τέχνη εἶναι «μιά ἀπέραντη ἀλληλεγγύη», ὅπως τήν ἐνίωθε ὁ Σεφέρης, τέτοια γράμματα μπορεῖ νά δείχνουν καλύτερα τό νόημα καί τή σημασία αὐτῆς τῆς ἀλληλεγγύης.

Μοῦ μένει ἀκόμη ἀπ' τή φωνή του, ὅπως ἀκούγεται μέσα στό γράμματά του, ὁ ἀπόηχος ἀπ' τό ἀπελπισμένο ἀνακάλεσμα μιᾶς νιότης πού δέ γνώρισε τίποτ' ἄλλο ἀπό πείνα, θάνατο καί ἀδικία. Τά «καλύτερα», χρόνια μας - Πόλεμος, Κατοχή, Ἐμφύλιος - σημάδεψαν καί τό φίλο μου. Οἱ ἐπιζῶντες τῆς ἀποδεκατισμένης γενιάς του εἶναι οἱ «ἀπανταχοῦ πολιορκημένοι». Γι' αὐτούς «ἐκδίδει» τά χειρογραμμένα περιοδικά του, σέ μιά φανταστική Γάνδη, ὅπου ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος συνεχίζεται ἤδη ἀκόμη**.

Ἦταν ἀπό τούς πιά βασανισμένους πού γνώρισα. Οἱ φοβίες του, τά συναισθήματα ἐνοχῆς, ἡ ἀηδία του γιά τό θάνατο, τό μόνιμο ἄγχος, οἱ αὐτοαναλύσεις του κ.λ.π. μπορεῖ νά ἔχουν τίς ἀφορμές τους στό δύσκολα παιδικά του χρόνια, συνδουλιζονται ὅμως καί τόν καταρακώνουν κάθε τόσο, μέσα στό κλίμα τοῦ πανικοῦ καί τῆς φθορᾶς πού ζήσαμε, ποιός λίγο, πιάς πολύ, μετά τόν Πόλεμο. Καί τό ψυχικό του ἀδιέξοδο ἔχει συντελεστεῖ πιά, ὅταν μαθαίνει ὅτι θά τόν στείλουν στό μέτωπο τῆς Κορέας. Δέν τόν στέλνουν τελικά, ἀλλά ἔχει ἀποφασίσει τή φυγή του στήν Ἀφρική, μή μπορώντας νά ὑποφέρει ἄλλο τήν κατάντια τοῦ κατασπαραγμένου τόπου μας.

Ἐσὸς τίποτ' ἄλλο δέν τόν ἡμέρευε ἐκτός ἀπ' τή λογοτεχνία. Ἦταν ἀπό κείνους πού νιώθουν πώς θά πεθάνουν, ἂν σταματήσουν νά γράφουν. Κι' ὅμως τίς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, μοῦ ἔλεγε, ἂν τοῦ δινόταν χάρη νά ζήσει, δεχόταν νά στερηθῆ γιά πάντα τή λογοτεχνία. Δέν τόν πίστεψα. Γιατί ἤξερα, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μποροῦσε νά γίνει κάτι τέτοιο, πώς αὐτός ἦταν ικανός νά γράφει, νά διορθώσει καί νά στοιχειοθετηθεῖ μέ θαυμαστή ἀκρίβεια τά μελλοντικά βιβλία του, στό βάθος τοῦ μυαλοῦ του, χωρίς νά ξαναπιάσει τήν πέννα ποτέ.

Γιώργης Παυλόπουλος

*Βλ. Ἰγνάτης Τρελός. *Οἱ ὥρες τῆς «Κυρίας Ἐρσης»*.

Ἐνα ψευδώνυμο δοκίμιο τοῦ Γιώργου Σεφέρη κι' ἓνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Νίκου Καχτίση φρονισμένα καί σχολιασμένα ἀπό τόν Γ. Π. Εὐτυχίδη. («Ἐρμῆς». Ἀθήνα 1973)

**Μερικά ἀπό αὐτά τά «περιοδικά» θρῖσκονται στό χαρτί τοῦ Πεντζίκη, τοῦ Σινόπουλου καί τά δικά μου.